

ons diep in de piëtistische denkwereld voert en de lezer een idee geeft van het religieuze gehalte van de dichtbundels. De auteur heeft zich hiertoe tot de belangrijkste thema's beperkt en deze per dichter uitgewerkt. Daarnaast kijkt hij naar het gebruik van de 'tale Kanaans'. Hij baseert zich bij dit alles vooral op de dissertatie van C. van de Ketterij uit 1972 over piëtistisch woordgebruik. Ook vergelijkt hij de schrijfstijl van beide dichters. De thema's die aan bod komen, zijn: wedergeboorte, de driehoofdige vijand (duivel, wereld en het eigen ik), blijdschap als vrucht van het geloof. Pieter Boddaert blijkt veel gedichten ter overtuiging en bekering van ongelovigen te hebben geschreven. Dit is volgens de auteur niet echt verwonderlijk, omdat hij zelf was bekeerd dankzij de bespreking van een gedicht. Dominee Rutger Schutte hield zich hier niet zo mee bezig en was bovendien afstandelijker. Beide dichters benadrukken in hun gedichten dat de grootste vijand van het geloofsleven van de vrome het eigen verdorven ik is. Beiden beschrijven het geloofsleven als vol dynamiek en waarschuwen voor het gevaar van zelfbedrog en 'naamchristendom'. Deze laatste twee eigenschappen bestempelen hen duidelijk als behorend tot de kring van de 'fijnen'.

Tot slot van zijn analyse oordeelt de auteur dat Boddaert authentieker, want persoonlijker, overkomt dan Schutte, die door geleerd taalgebruik afstand scheidt. Schuttes gedichten richten zich volgens hem ook tot een 'gestudeerd' publiek. Boddaert gebruikt de tale Kanaans vaker en zorgvuldiger dan Schutte. Uitgaande van zijn definitie meent de auteur daarom dat de gedichten van de eerstgenoemde van een hoger piëtistisch gehalte zijn.

M. J. A. Jansen

O. van Nimwegen, *De subsistentie van het leger. Logistiek en strategie van het geallieerde en met name het Staatse leger tijdens de Spaanse successieoorlog in de Nederlanden en het Heilige Roomse rijk (1701-1712)* (Dissertatie Utrecht 1995; Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1995, 400 blz., ISBN 90 6707 397 0).

In de periode 1956-1964 verscheen, in drie kloeke banden, deel VIII van het overzichtswerk over het Staatse leger. Het vormde de neerslag van een uitputtende studie over de inzet van de strijdmacht van de Republiek tijdens de Spaanse successieoorlog (1702-1713) en over de gebeurtenissen tot aan de totstandkoming van het Barrièretraktaat (1715). Geheel volgens de traditie van de toenmalige militaire historiografie — het vak heette toen niet voor niets nog knjgsgeschiedenis — staan in dit werk de veldtochten en de wapenfeiten centraal. Wie echter ooit dit deel VIII van *Het Staatse leger* heeft geraadpleegd, zal hebben geconstateerd dat de auteur, de bekende krijgshistoricus Jan Willem Wijn, ook nieuwe wegen heeft ingeslagen. Zo wordt in dit boek veel aandacht besteed aan de wijze waarop de Engelse en Staatse generaals onder leiding van opperbevelhebber Marlborough met elkaar hebben samengewerkt. In de 2.200 pagina's die aan deze bijzondere episode van de Nederlandse knjgsgeschiedenis zijn gewijd, komt de logistiek echter slechts zijdelings aan de orde. Olaf van Nimwegen, die evenals Wijn in Utrecht is opgeleid, stelde zich enkele jaren geleden tot taak om dat nog onderbelicht gebleven aspect aan een nader onderzoek te onderwerpen. Wat dat zoal heeft opgeleverd, is terug te vinden in de hier te bespreken publicatie.

Hoofdthema van het boek vormt de broodvoorziening bij het geallieerde leger tijdens de veldtochten in de zuidelijke Nederlanden. Dat deze bepaald geen sinecure was, blijkt wel uit het gegeven dat deze troepen, gemiddeld zo'n 120.000 man, per dag maar liefst 180.000 rantsoenen oftewel 45.000 broden consumeerden. Dit onderdeel van de voedselverstrekking lag in handen van de Raad van State en de Engelse *Treasury*, die de eerste in dit opzicht volledig

navolgte. De Raad besteedde de uitvoering van deze taak uit aan kooplieden, provediteurs genaamd, die zich bij contract verbonden tot de levering van een bepaalde hoeveelheid brood. Tot 1706 deed de Raad hierbij slechts zaken met één persoon, Moses alias Antonio Alvarez Machado, omdat hij als zeer ervaren en betrouwbaar gold.

Ruim vóór het begin van het nieuwe vechtseizoen richtte de provediteur op aanwijzing van de Raad in enkele vestingen verschillende magazijnen in. Tevens schafte hij de benodigde hoeveelheid rogge aan, waarvan meteen al een deel moest worden vermalen. Hij moest bovendien zorgen voor het bakken van het brood en voor het transport naar de eenheden te velde. Een soortgelijk systeem, eveneens door Van Nimwegen beschreven, bestond er voor de foerage voor de naar schatting 80.000 paarden die in het geallieerde leger waren opgenomen. Hoezeer de voedselvoorziening van invloed was op het verloop van de strijd, blijkt onder meer in 1706. Na de overwinning bij Ramillies kregen de geallieerden enkele steden met Franse voedselmagazijnen in handen. Mede hierdoor konden zij dat jaar nog verschillende successen boeken. Dat werkte ook nog door in de latere oorlogsjaren. De strijd verplaatste zich toen meer en meer in de richting van Noord-Frankrijk.

Door het gehele krijgsgebeuren nu eens te beschrijven vanuit de optiek van de voedselvoorziening plaatst Van Nimwegen het verloop van de oorlog in een bijzonder perspectief. Hij weet in ieder geval aannemelijk te maken dat het welslagen van een operatie in hoge mate afhankelijk was van een al of niet vlot verlopende bevoorrading van het leger met brood en foerage. De in de slotbeschouwing opgenomen conclusie dat de factor logistiek een dominante plaats in de oorlogvoering innam, is echter nogal overtrokken, aangezien het succes en het mislukken van een veldtocht ook van een groot aantal andere factoren afhingen. Bovendien is die conclusie zeer algemeen gesteld, omdat deze feitelijk alleen op de resultaten van het onderzoek naar de brood- en foeragevoorziening is gebaseerd. Onder de logistiek viel toen immers ook een aantal andere belangrijke zaken. Behalve aan de voedselvoorziening, die uiteraard veel meer omvatte dan brood, valt in dat verband onder meer te denken aan de verwerving en aanvoer van de enorme hoeveelheden kruit en kogels, die bij de vele belegeringen werden verbruikt, en aan de verschillende facetten van het transport. Deze onderdelen van de logistiek komen alleen even aan de orde in de inleidende hoofdstukken, maar in het relaas over het verloop van de oorlog komen zij slechts summier aan bod.

Zoals hierboven is opgemerkt, vormde in het proces van de broodvoorziening te velde de aanvoer van rogge een belangrijk onderdeel. Dit graan kwam toen voornamelijk uit Pruisen en Polen en werd via de Oostzeehavens naar Amsterdam verscheept. Hoe het vervolgens in de magazijnen terecht kwam, blijft in het boek helaas onvermeld. Over het vervoer van het brood van de magazijnen naar de troepen te velde is Van Nimwegen wat mededeelzamer. Hij vermeldt in dit verband onder meer dat hiervoor werd gebruik gemaakt van een groot aantal broodwagens en -karren, maar over de daarvoor benodigde voerlieden komen we weinig te weten. Evenmin wordt duidelijk wat er gebeurde als er ergens in het gehele proces, van de aanvoer van de rogge tot de verstrekking van het brood, stagnatie optrad. Bovendien blijft ook het aandeel van de Engelsen in de broodleverantie sterk onderbelicht. Een onderzoek in die richting had het beeld nog verder kunnen completeren.

Al met al mag worden gesteld dat *De subsistentie van het leger* een zeer informatief boek is en dat Van Nimwegens poging om het werk van Wijn op een belangrijk punt aan te vullen als geslaagd mag worden beschouwd. Op de uitvoering van het boek valt ten slotte nog aan te merken dat de kwaliteit van de kaarten veel te wensen overlaat. Voor het overige vormt het een zeer verzorgde uitgave.

H. C. Beyerman, *Walvisvaart, wijnhandel & schilderkunst. De Rotterdamse reders Beyerman* (Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1995, 176 blz., f47,-, ISBN 90 6707 363 6).

De oude arctische walvisvaart met houten zeilschepen — eerst voornamelijk fluiten en later bootschepen — vond om klimatologische redenen slechts plaats in de periode van mei tot september. Het resterende en grootste deel van het jaar werden de schepen, na thuis te zijn hersteld van averij, opgelegd of aangewend voor de koopvaardij. Met name de vaart op West-Indië en de zogenaamde Frankrijkvaart waren daarvoor geschikt. Zo legden sommige walvisreders zich in de winter en het voorjaar toe op de wijnhandel met Bordeaux en Nantes.

Bij de zeer riskante walvisjacht in de zeventiende en achttiende eeuw hing veel af van de scheepsbevelhebber of commandeur. Het was in die tijd niet ongewoon dat een succesvolle commandeur naast de normale geldelijke afdoening een aandenken kreeg. Dit kon een gegraveerd zilveren horloge, een glazen bokaal, een tegeltableau of een penschilderij zijn.

De Rotterdamse reders Beyerman (makelaars, walvisreders en tevens wijnkopers) hadden de gewoonte, een uitblinkende commandeur een afbeelding van diens schip in de vorm van een penschilderij te schenken. Jacob Beyerman de Oude (1663-1723) gaf de gerenommeerde schilder Adriaen van Salm onder meer opdracht om penschilderijen te maken van de walvisvaarders De Jonge Everardus (1715) en D'Vrijheijt (1719). Penschilderen, een zeldzame oud-Hollandse schildertechniek, werd vooral toegepast in de periode 1650-1725 en was uitermate geschikt voor het weergeven van details aan zeilschepen. De techniek was zeer tijdrovend en penschilderingen waren daardoor beduidend kostbaarder dan gewone schilderijen. Vreemd genoeg ontbreekt in de kunstgeschiedenis een goed overzicht van de penschilders en hun werk. Adriaen van Salm (ca. 1660-1720) behoorde tot de laatste belangrijke schilders die in dit genre werkten.

Aanleiding tot de uitgave van dit boek was een veiling in 1992 van een groot penschilderij, gemaakt door Adriaen van Salm, bij Christie's te Amsterdam. Het penschilderij uit 1719 stelt de walvisvaarder D'Vrijheijt voor in actie op de Noordelijke IJszee. Archiefonderzoek leverde de complete levensloop van D'Vrijheijt, evenals belangrijke gegevens over de door Van Salm in 1715 afgebeelde walvisvaarder De Jonge Everardus. Het archiefonderzoek bracht verder interessante gegevens aan het licht over de veelzijdige activiteiten van het remonstrants koopmanshuis Beyerman.

De auteur geeft in de inleiding al aan dat de lezer niet een groot cultuurhistorisch onderzoek moet verwachten, doch veeleer een 'praatje bij een plaatje'. De kracht van dit boek ligt dan ook vooral in de vele prachtige illustraties die een groot deel van het boek sieren.

In het eerste deel (11-62) dat de walvisvaart van de Rotterdamse reders Beyerman behandelt, staat de levensloop van de walvisvaarders D'Vrijheijt en De Jonge Everardus centraal. Een gemis is echter dat de algemene geschiedenis van de Hollandse walvisvaart in de zeventiende en achttiende eeuw slechts beperkt aan bod komt. Het tweede deel (63-108) behandelt de genealogie van het geslacht Beyerman, een oud remonstrants koopmansgeslacht (makelaars, reders en kooplieden) te Rotterdam in de zeventiende en achttiende eeuw. Vanaf 1620 bestond er ook een, inmiddels uitgestorven, 'Franse' tak, die zich toelegde op de wijnhandel te Bordeaux.

De auteur baseerde zijn 'verhaaltjes' op degelijke bronnen zoals notariële en andere akten der Rotterdamse familie Beyerman, vermeld in appendices van maar liefst 43 bladzijden. Het boek is dan ook vooral een genealogisch onderzoek naar het geslacht Beyerman, waarbij de afbeeldingen en niet zozeer de tekst, de lezer een historisch beeld van de Hollandse walvisvaart moeten schetsen.